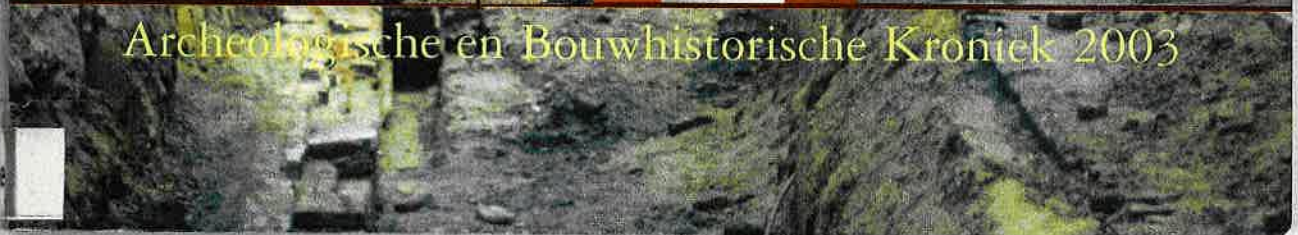

Overijssels Erfgoed

Archeologische en Bouwhistorische Kroniek 2003

Colofon

© Stichting Promotie Archeologie, Zwolle, 2004

ISBN: 90-807575-7-8

Stichting Promotie Archeologie

Lijnbaan 103

NL-8011 AP Zwolle

Email: archeologie.spa@vxs.nl

Website: www.archeologie-spa.nl

Postbank: 703734

Vormgeving en uitvoering: Chi Dao, Thea Lantau

Productie: Hemmy Clevis

Redactie: Hemmy Clevis, Suzanne Wentink

Druk: Veenman drukkers, Rotterdam

Bindwerk: Boekbinderij Mosmans, Pijnacker

De Stichting Promotie Archeologie heeft tot doel de archeologie en het archeologisch onderzoek in de ruimste zin bekendheid te verschaffen bij een zo breed mogelijk publiek. Het werkgebied van de stichting ligt in Nederland en in die landen of gebieden welke ons land op enig tijdstip van importwaar hebben voorzien of exportgebied zijn geweest.

Twée kleine martavanen en andere 18de-eeuwse Chinese keramiek uit de Bruynssteeg te Deventer.

Michiel H. Bartels

Tussen de keramiek uit de 18de eeuw zijn twee gebroken potten (S7-pot-1)¹ uit Zuidoost China gevonden.² Dergelijke vondsten zijn in Nederland bijzonder vanwege hun zeldzaamheid. De Chinezen gebruikten ze om goederen zoals gember in te verpakken, zeelui bewaarden er onder andere op hun schepen drinkwater in. De VOC en andere handelscompagnieën verscheepten deze potten naar Europa, Nederland en Overijssel. Al in het begin van de 17de eeuw kwamen de potten met de VOC naar de Lage Landen.³ In boedelinventarissen komen deze incidenteel voor als tuinornament. Ook in de 18de eeuw werden deze potten geïmporteerd en gebruikt.

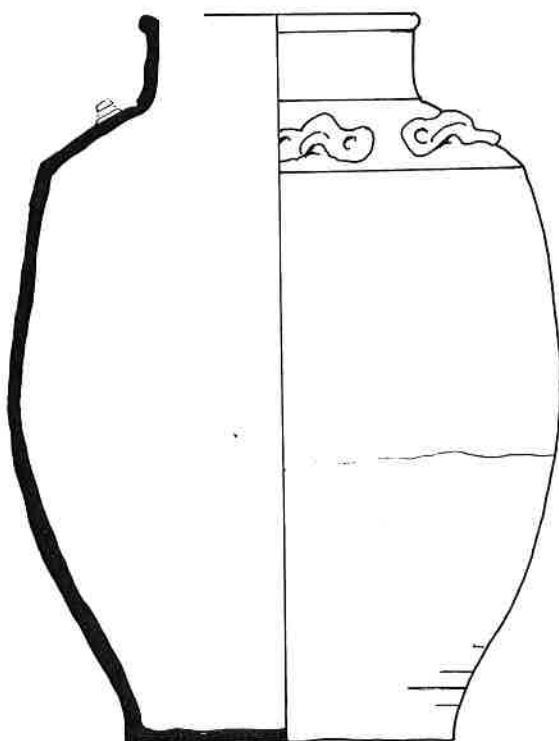
In scheepsladingen worden de potten regelmatig aangetroffen.⁴ Ook bij baggerwerk en door vissers worden deze potten uit zee opgediept. Uit opgravingen in Nederland zijn martavanen ondervertegenwoordigd.⁵ Door hun stevigheid zijn de potten nogal duurzaam en komen daarom veel in museale en persoonlijke collecties voor. De datering van de potten zelf verschilt nogal. De potten werden door de Hollanders op Java opgegraven. De Indiërs gebruikten deze potten in de 11de-13de eeuw als asurn in hun begrafenisritueel. De gevonden martavanen in Nederland zijn zodoende in een derde of vierde gebruiksfase.

De martavanen uit de Bruynssteeg wijken echter op een aantal punten sterk af van de kloeke steengoed potten uit de collecties en de scheepswrakken. Opvallend is het formaat. De meeste martavanen zijn vrij groot, soms meer dan een halve meter hoog, deze martavanen zijn slechts 20 cm hoog

De resten van twee martavanen

en 15 cm in diameter. Ook de dunne wand van 5-8 mm is opmerkelijk, de meeste martavanen hebben een 10-15 mm dikke wand. De martavaan heeft meestal vier stevige horizontale lusoren, waarmee de deksel door middel van touwen boven op de pot op zijn plaats werd gehouden. Een van de twee martavanen heeft in plaats van vier oren vermoedelijk acht lusoren. De horizontale oren zijn zo klein dat het wel sieroortjes lijken. Het grijsgele, harde, vrij grove baksel van de pot heeft enige verwantschap met het vroege Rijnlandse steengoed maar is wat de samenstelling betreft goed te onderscheiden van de gebruikelijke Europese soorten in deze tijd. De Rijnlandse, Normandische en rode Chinese steengoedproducten wijken sterk af van dit grijsgele baksel. Het vertoont een fijne zandmagering (1-1,5 mm) en incidenteel kleine tot zeer grote brokken rode chamotte (2-12 mm), waardoor aan de oppervlakte tijdens het draaien op de pottenbakkersschijf gaten

Martavaan S7-pot-1 (schaal 1:2)

en diepe sporen zijn getrokken. Dit maakt duidelijk dat weinig aandacht is besteed aan de zorgvuldigheid van het uiterlijk van de pot.

Opmerkelijk is het glimmende bruingroene glazuur dat op de bovenzijde is aangebracht. De pot is ondersteboven tot iets over de helft in het glazuur gedompeld. De pot heeft een vlakke bodem en is op de schijf gedraaid. Gezien de samenstelling van de keramiek in het vondstcomplex waarin zich Hollandse faience, majolica en Westerwalds steengoed bevindt, kan de pot worden gedateerd in het tweede kwart van de 18de eeuw. De andere martavaan is van een vergelijkbaar baksel en glazuur, maar is nogal incompleet. Het vondstcomplex is geborgen uit een puinkuil in een van de bovenste lagen.

Een a
guar.
deels
horen
Tusse
wiero
beeld
VOC
beeld
1780
struks
gelim
zien
manu
vond
datee
Beha
koffie
Fami
decor
besch
kom
melin
plexe
pen e
de ee
Het v
Deve
ongel
Barm
den.
de 18
Noor
werd
Mart
licht
der e
geko
straa
straa
Dat
men
waan
Ook
berp

artavanen
ale lusoren,
uden. Een
horizontale
van de pot
telling
Rijnlandse,
aksel. Het
ken rode cha-
rasschijf gaten

Een andere vondst uit de Bruynssteeg is een Chinees porseleinen beeldje van een liggend dierfiguur.⁶ Mogelijk is het een miniatuur van een os. Het kleine beeld (3,5 cm breed, 2 cm hoog) is deels geglaazuurd met helder petuntseglazuur en accenten blauw op de bilpartij en de afgebroken horens. Op basis van de afgebroken horens lijkt een os het meest voor de hand liggende dier. Tussen de poten van de rustende os is een klein gaatje aangebracht, groot genoeg om een stokje wierook in te steken. Dergelijke beeldjes werden in China bij rituelen in huistempels gebruikt. De beeldjes zijn in kleine hoeveelheden door de VOC geïmporteerd. In 1747 komen 240 beeldjes binnen, in 1760 1360 stuks en in 1780 en 1784 respectievelijk 1243 en 2420 stuks.⁷ Deze aantallen laten alleen het legaal geïmporteerde porselein in De Nederlanden zien. Vanzelfsprekend kwam op talloze andere manieren porselein het land binnen. Gezien het vondstcomplex waarin het beeldje is gevonden, dateert het uit de eerste helft van de 18de eeuw.

Een beeldje van een os, 3,7 cm

Behalve het gebruikelijke blauw-witte thee- en koffiegoed van Chinees porselein is ook een fragment van een bijzonder middelgroot tafelbord van Famille Rose porselein aangetroffen.⁸ Famille rose is met een bovenglazuur rose beschilderd soort decoratie op gewoon vaalwit Chinees porselein. Dit is samen met groen (Famille Vert) en goud beschilderd porselein de duurere soort in de eerste helft van de 18de eeuw.⁹ Het zijn vaak borden, kommen en dergelijke uit grote serviezen. Dit materiaal komt in museale collecties en privé verzamelingen veel voor vanwege de hoge kunsthistorische waardering. In archeologische vondstcomplexen is het veelal afwezig.¹⁰ Hier laat zich het onderscheid tussen de dagelijkse gebruiksvoorwerpen en de kunsthistorische data goed zien. Het bord laat zich op typologische gronden dateren in de eerste helft van de 18de eeuw maar komt uit een vondstcomplex van rond 1800.

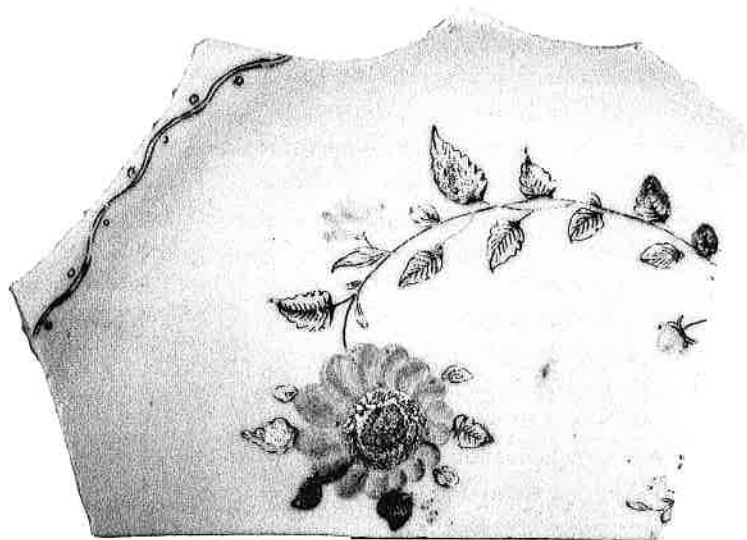
Het voorkomen van dergelijke zeldzame soorten keramiek in een van de armere buurten van Deventer lijkt te behoren tot een bepaald patroon. In deze buurt komen meer importen voor die ongebruikelijk lijken tegen de achtergrond van de arme bewoners. In de steegjes naast de Barmhartigensteeg werd tussen de kameren een Chinees bord van exclusief kraakporselein gevonden. Dergelijk porselein was in de vroege 17de eeuw alleen voor de rijken weggelegd, maar wordt in de 18de en 19de eeuw ook in de achterbuurten gebruikt.⁹ Onder het pand aan de voormalige Noordenbergstraat op de hoek van de Barmhartigensteeg (nu Muggenplein - hoek Barmhartigensteeg) werd een zeer grote Spaanse amfoor gevonden. Deze diende mogelijk als watervat.¹²

Martavanen waren commercieel gezien geen belangrijke handelswaar, ze waren niet mooi en wellicht weinig praktisch. In deze potten bestond in Nederland weinig tot geen handel, het was eerder een verpakking van een bepaalde import van een grondstof of voedingsmiddel, mogelijk gekonfijte gember (*Zingiber officinale*). Dat deze verpakkingen als hergebruikte pot in een arme straat belandden mag dan ook weinig verbazing wekken. Tot in de 20ste eeuw was de Bruynssteeg straatarm en bestond er een levendige handel in lorren, prullen en tweede, derde hands keramiek.¹³ Dat in de Bruynssteeg gember als toetje, drankje, smaakversterker of anderszins op het dagelijks menu stond, is onwaarschijnlijk. Eerder had een bewoner gekozen voor een betaalbaar opslagvat waar hij of zij nog wel wat mee kon. Ook kunnen het bloempotten zijn geweest.

Ook in andere arme buurten als de Zwanengas in Nijmegen worden uit de late 19de eeuw gemberpotten van Chinees steengoed gevonden.¹⁴ Deze hebben echter een ander uiterlijk dan de marta-

1 de zorg-

11. De pot is
bodem en
x waarin
gedateerd
aksel en gla-
1 van de

Het familie rose bord met een goud-groen-rose bloem op de spiegel

vaan uit de Bruynssteeg en wijken weinig af van de curiosa gemberpotten die tegenwoordig nog volop te koop zijn.

Het voorkomen van beeldjes in interieurs van de armste klassen van de bevolking in Delft is in de periode na 1770 vrij gebruikelijk. Dit geheel in tegenstelling tot de periode hiervoor, waarin broodnodige zaken aanwezig waren, maar waar van enige extra's zoals borden of koppen nauwelijks sprake was. Men kookte in een enkele ijzeren pot en at met de vingers.¹⁵ De arme bewoners van de Bruynssteeg gingen kennelijk ook met hun tijd mee en kregen in de late 18de eeuw beeldjes in hun bezit. Dit is in tegenstelling tot de datering van het vondstcomplex. Mogelijk is een arm gezin op een andere wijze aan dit beeldje gekomen.

Voor het familie rose bord geldt dat het 25 tot 75 jaar lang na het eerste gebruik in een stortlaag in de Bruynssteeg terecht kwam. Het voorkomen van Kraakporselein en andere dure soorten moet allereerst worden gezien in het hergebruik van de duurdere soorten keramiek. Hoe dit in de Bruynssteeg terecht kwam moet in het midden blijven. Werkten de bewoners van de Bruynssteeg als personeel voor de rijken aan de Polstraat, Stromarkt of de Papenstraat en kregen zij afdankertjes of namen zij deze gewoon mee? Kochten zij hun spullen in tweede- of derdehands zaken waar, door de afnemende waardering door de elite Chinees porselein terecht kwam?

Veel vragen liggen nog open met betrekking tot de interpretatie van de materiële cultuur van de armste klassen in Deventer. Onderzoek naar meer kameren zal een beter licht werpen hoe de paupers en arbeiders zich staande hielden en aan het eind van de lijn meededen aan de veranderende sociale consumptiepatronen.¹⁶

Tellijst

Deventer Bruynsteeg 6-10, 2003; Puinlaag; Datering 1725-1750; Vondstnrs. 233-237

type	aantal	herkomst	type	aantal	herkomst
S2-kan-	1	Westerwald	r-pot-	2	Friesland
S7-pot-1	1	China	r-pot-	1	
S7-pot	1	China	r-	4	
r-blo-	3		w-kop-	2	Frechen
r-bor-	1	Nederrijns	w-	2	
r-gra-	2		m-bor-	1	Nederlands
r-kop-	2	Friesland	f-	1	Nederlands
r-pis-	1	Friesland			

Noten

1. Typenummer volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Post Middeleeuws Aardewerk en Glas.
2. Vondstnummer 223-337.
3. Pijl-Ketel, 1982, 220-245.
4. Zoals in het wrak van het VOC schip De Geldermalsen, gezonken in 1752, zie Jörg, 1985, 54, afb. 30. en de Bennebroek, gezonken in 1713, zie Klose, 2003, 17, item OST-012. Ook in het wrak van de San Diego.
5. In de collectie van de Archeologische dienst van Amsterdam bevindt zich een aantal exemplaren van verschillende vindplaatsen uit de gemeente Amsterdam. Deze werden vooral gebruikt als aspot, ingegraven naast de haard. In Alkmaar is in juni 2004 een martavaan uit de binnenstad opgegraven. Andere zijn bekend uit Graft en Leeuwarden (zie: Hurst, Neal van Van Beuningen, 1986, 10-11).
6. Vondstnummer 223-41. Dergelijke beeldjes werden op kleine schaal door de VOC geïmporteerd. Met name de setjes ossen waren populair, er was altijd een linker en rechter koe die elkaar aankeken. In de VOC uitvraag van 1746 voor beeldjes wordt gespecificeerd dat het om witte beeldjes met bruine en blauwe vlekken gaat (zie Jörg, 1982, 175-176 en noot 44).
7. Jörg, 1982, 264-265.
8. Vondstnummer 223-60.
9. Voor een korte uitleg over de diverse soorten porselein, zie: Bartels 1999, 189. De tafelborden van blauw-wit porselein zijn duur (in 1760 12 cent) maar de geëmailleerde borden met groen, rood, roze of ander kleuren zijn nog prijziger (in 1760 35 cent). Zie Jörg, 1982, 170.
10. Uit de onderzochte beerputten in het Deltaplanproject voor vier Nederlandse riviersteden komen uit 28 18de-eeuwse beerputten slecht uit enkele een incidenteel stuk familie rose of familie vert porselein tevoorschijn (bijvoorbeeld Nijmegen, complex 252) Zie Bartels, 1999, 844 no. 1135. Dit is veel al theegoed.
11. Ringenier & Bartels, 2000.
12. Deze amfoor werd in de jaren 1980 opgegraven door amateur-archeologen en staat nu tentoongesteld in Wijkcentrum de Infermerie op het Muggenplein.
13. Mulder 1974, typescript.
14. Zie onder andere Enckevort & Thijssen, 1996, 127-128.
15. Wijsenbeek, 1997, 211-222.
16. Zie bijvoorbeeld, Johnson 1996, 179-201, Weatherhill, 1993, 206-217.

Literatuur

Bartels, M. H. 1999. *Steden in Scherven, vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)* (2 delen). Zwolle.

Enckevort, H. & J. R. A. M. Thijssen, 1996. *Graven met beleid, gemeentelijk archeologisch onderzoek in Nijmegen 1989-1995*. Abcoude.

Hurst, J., D. S. Neal & H. J. E. van Beuningen, 1986. *Pottery produced and traded in North-West Europe 1350-1650*. (Rotterdam Papers 6). Rotterdam.

Johnson, M., 1996. *An archaeology of capitalism*. Oxford.

Jörg, C. J. A., 1982. *Porcelain and the Dutch China trade*. Den Haag.

Jörg, C. J. A., 1986. *The Geldermalsen, history and porcelain*. Groningen.

Klose, J., 2003. *Bennebroek (1713), a catalogue of ceramics salvaged from a wreck off the Keiskamma River, South Africa* (University of Cape Town, Historical Archaeology Research Group, Reference Collection 3) Kaapstad.

Mulder, J. H., 1974. *Bezoek aan Holland vanuit Canada*. Deventer (typescript)

Pijl-Ketel, C. L., 1982. *The ceramic load of the Witte Leeuw*. Amsterdam.

Ringier, H. & M. H. Bartels, 2000. *Arme luizen achter de huizen, archeologisch onderzoek aan de Papenstraat* (Archeologie in Deventer 2).

Weatherhill, L., The meaning of consumer behaviour in late 17th and early 18th century England, in: J. Brewer & R. Porter (eds.) *Consumption and the world of goods*. Londen.

Wijsenbeek-Olthuis, T., 1997. Stedelijk verval en cultuurpatronen, in: A. Schuurman, J. de Vries, A. van der Woude (red.) *Aards geluk, de Nederlanders en hun spullen van 1550 tot 1850*. Amsterdam.